

Muhammadkarim Ismoilov

Namangan muhandislik-qurilish instituti stajor-o'qituvchisi.

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASINING UMUMBASHARIY DOLZARBLIKLARI VA FALSAFIY JIHLTLARI

Anotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya nazariyasining umumbashariy dolzarbliklari, fan va ta'limdagi o'rnini hamda ayrim falsafiy jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: nazariyot, idealogiya, pragmatic nazariya, madaniy nazariya, Gerbart ahloqi, inovatsion ta'lim, bir tomonlama ta'lim yondashuvlari, emotsional, Dyui nazariyasi, Darvin qarashlari.

Аннотация: В данной статье описывается универсальная актуальность теории образования и обучения, ее место в науке и образовании, а также некоторые философские аспекты.

Ключевые слова: теория, идеология, прагматическая теория, теория культуры, этика Гербарта, инновационное образование, односторонние образовательные подходы, эмоциональность, теория Дьюи, взгляды Дарвина.

Abstract: This article describes the universal relevance of the theory of education and training, its place in science and education, and some philosophical aspects.

Key words: theory, ideology, pragmatic theory, cultural theory, Herbart's ethics, innovative education, one-way educational approaches, emotional, Dyui's theory, Darwin's views.

Nazariy an'analar fonida ta'lim nazariyalarining kamida besh turini ajratib ko'rsatish mumkin. Bu farqlash nazariya tizimlari yoki falsafa, psixologiya, ijtimoiy nazariya hamda antropologiya kabi keng o'zgaruvchan aks ettirishning umumiy modellari bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan bilimlarning maqsadli yondashuvi asosida amalga oshiriladi. Ularni hech bo'lmaganda idealistik, pragmatik, madaniy, individualistik va ta'lim nazariyasiga siyosiy yondoshuvlarga birlashtirish mumkin. Bular bir yondashuvning turli tomonlari emas, balki ta'limning umumiy mavzusini aks ettirishning turli usullaridir. Amaldagi usullar turlicha bo'lib, ular orasida analitik, empirik va tarixiy yondashuvlar mavjud. "Ta'lim" ning asosiy mavzusi me'yoriy yadro nuqtai nazaridan tavsiflanadi, bu imkon qadar aniq faktlar bilan oqlanadi. Nazariyaning o'zi ba'zi hollarda ko'proq ta'limga, boshqa hollarda esa bilimga ko'proq moyil bo'lgan konstruksiyadir.¹

Ta'limning pragmatik nazariyalari insonning o'z harakatlarining muhimligi va xavfliligini ta'kidlaydi. Darvindan beri bular evolyutsion-nazariy yondashuv bilan oqlandi, ya'ni ta'lim o'zgaruvchan tajriba dunyosiga doimiy ravishda moslashish deb tushuniladi. Bu fonda Dyui ta'limni "tajribani uzluksiz qayta qurish jarayoni" deb biladi. Tajribadan tashqarida yoki undan mustaqil ravishda shakllantirilgan hech qanday axloq yo'q; keng jamoatchilik va demokratiya ma'naviy almashinuvni tartibga soluvchi organlarni ifodalaydi. Xuddi shunday, Mead ta'limni ichki va tashqi tomonlar o'rtasidagi izolyatsiya qilingan hodisalar zanjiri sifatida ko'rmaydi.

Madaniyat nazariyalari ta'limni Bildung deb hisoblaydi va umumiylikda tarzda ifoda etadi. Boshlanish jarayoni madaniyat va jamiyatga o'rganishning tartibga solinadigan yo'llarini ochadi. Ta'limni baholamoqchi bo'lganlar u bilan shug'ullanishlari kerak. O'qimishli erkak/ayol - bu ta'lim jarayonida rivojlanadigan, ya'ni undan mustaqil ravishda mavjud bo'lmagan me'yoriy ideal. Bu madaniyatning tarixiy mavjudligi, ya'ni talaba boshlagan bilim va qobiliyatning asosiy sohalari bilan bog'liq. Individual shaxs ana shu tashabbus jarayonida shakllanadi. Bruner fikriga ko'ra, ta'limning o'zini "madaniyat" sifatida ham qabul qilish mumkin, bu ma'lum institutlar yordamida doimiy yoki ortib borayotgan samaradorlik darajasi bilan keyingi avlodlarga ta'lim berishni ta'minlaydi. Maktablar va

¹ Sciencedirect.com saytidan olindi.

universitetlar va kengroq ma'noda ta'lim ommaviy axborot vositalari bilim va o'rganishni uzluksiz uzatish uchun muassasalardir, ularni umumiy tizimlar nazariyasi nuqtai nazaridan ham tavsiflash mumkin .

Gerbert tomonidan ilgari surilgan ta'limning individualistik nazariyalari axloqqa e'tibor qaratadi, bu shaxsning o'ziga xos xususiyati yoki salohiyati sifatida tushuniladi. "Axloq" axloqiy tarbiyani belgilash niyatida amaliy g'oyalarga asoslanadi. Gerbertdan boshlab axloq tushunchasini estetik mulohazalar asosida, ya'ni hodisa yoki harakatning zo'r yoki noo'rirligini darhol va ixtiyorsiz baholash sifatida shakllantirish mumkin bo'lgan. Bu hukm oddiygina qonunga bo'ysunmaydi, u o'z-o'zidan paydo bo'ladi. Spontanlik tushunchasi shuni anglatadiki, individualistik nazariyalar ta'lim doimiy ichki natija bo'lishini kutadigan barcha nazariyalardan keskin farq qiladi. Kierkegaard dan beri axloqiy va estetika o'rtasidagi ishqalanishni kamaytirishga turli xil urinishlar bo'lgan, ammo ta'limdagi burch va mehr o'rtasidagi ziddiyat hech qachon hal qilinmagan. Qarama-qarshilik muntazam ravishda takrorlanadi: bugungi konstruktivistik ta'lim nazariyalari o'z dunyosining o'z-o'zidan yaratilishini ta'kidlaydi, axloqiy nazariyalar esa o'z-o'zidan o'zgarmasligi kerak bo'lgan ta'limning "ichki" natijalariga ishora qiladi.

Ta'lim va tarbiya nazariyasining umumbashariy dolzarbliliklari zamonaviy jamiyatda juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariyalar ta'lim jarayonini yanada samarali va maqsadga muvofiq tashkil etishga yordam beradi. Quyida ta'lim va tarbiya nazariyasining ba'zi dolzarbliliklari keltirilgan:

Insonning rivojlanishi: Ta'lim va tarbiya nazariyalari insonning intellektual, emosional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu nazariyalar orqali o'quvchilar o'z salohiyatlarini to'liq ochishlari mumkin.

Ijtimoiy adolat: Ta'lim jarayoni ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Har bir insonning ta'lim olish huquqi bor va bu huquqni amalga oshirish uchun ta'lim tizimi adolatli bo'lishi kerak.

Madaniyat va an'analar: Ta'lim va tarbiya nazariyalari milliy va umumbashariy madaniyatlarni saqlash va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarga o'z madaniyatini tushunish va hurmat qilishni o'rgatadi.

Innovatsiyalar va texnologiyalar: Zamonaviy ta'lim tizimlari innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni o'z ichiga olishi kerak. Bu o'quvchilarga zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur ko'nikmalarni berishga yordam beradi.

Hayot davomida ta'lim: Ta'lim jarayoni faqat maktabda yoki universitetda tugamaydi. Hayot davomida ta'lim nazariyalari insonlarni o'z-o'zini rivojlantirishga, yangi bilimlar olishga va o'z ko'nikmalarini yangilashga undaydi.

Emotsional va ijtimoiy ko'nikmalar: Ta'lim va tarbiya nazariyalari o'quvchilarga emosional va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa ularning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Globalizatsiya: Globalizatsiya jarayonlari ta'lim va tarbiya nazariyalarini yangilashni talab qiladi. O'quvchilarni global muammolarni hal qilishga tayyorlash, ularni turli madaniyatlar bilan tanishtirish zarur.

Ushbu dolzarbliklar ta'lim va tarbiya nazariyalarining zamonaviy jamiyatda qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonini yanada samarali va maqsadga muvofiq tashkil etish uchun ushbu nazariyalarni hisobga olish muhimdir.

Ta'lim falsafasi-amaliy falsafaning akademik sohasiga yoki ta'limning ta'rifi, ma'nosi va maqsadlarini o'rganadigan ta'limning ma'lum bir turi yoki qarashlarini targ'ib qiluvchi ta'lim falsafalaridan biriga tegishli bo'lishi mumkin.

Ta'lim falsafasi akademik soha sifatida „ta'lim va uning muammolarini o'rganadigan falsafiy tadqiqotdir“. Uning asosiy mavzusi-ta'lim va uning usullari falsafa bilan bir xil. Ta'lim falsafasi ta'lim jarayoni yoki o'quv intizomi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, u o'qitish va o'qitishning maqsadlari, shakllari va natijalariga g'amxo'rlik qilishni o'z ichiga olgan fanning bir qismi bo'lishi mumkin; Yoki bu fanning tushunchalari, maqsadlari va usullariga qiziqishni anglatuvchi

intizomiy falsafa bo'lishi mumkin. Shunday qilib, u ta'lim sohasi va amaliy falsafa sohasining bir qismidir, shuning uchun u metafizika, gnoseologiya, qadriyatlarni o'rganish va falsafiy yondashuvlardan (reflektiv -nazariy-analitik) foydalanadi. Masalan, pedagogika va siyosat masalalari, lekin ular bilan cheklanmagan holda, ta'lim, o'quv dasturi, shuningdek, o'quv jarayoni. Misol uchun, siz ta'lim va o'qitish nimanisi tashkil etishini, ta'lim va ta'lim amaliyotida aniqlangan qadriyatlar va me'yorlarni, o'quv intizomi sifatida ta'limning litsenziyasi va cheklovlarini, shuningdek, ta'lim yoki pedagogik nazariya va amaliyot o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishingiz mumkin.

Ta'lim falsafasi odatda falsafa bo'limlarida emas, balki ta'lim bo'limlarida yoki kollejlarda o'qitiladi, bu huquq maktablarida o'qitiladigan huquq falsafasiga o'xshaydi. Falsafaning ko'plab sohalari va fanlari bilan bir qatorda ta'lim olishning ko'plab usullari ta'lim falsafasini nafaqat xilma-xil, balki aniqlash qiyin bo'lgan sohaga aylantiradi. Ushbu o'xshashlik ta'lim falsafasini ta'lim nazariyasi bilan chalkashtirib yuborishga olib kelmasligi kerak, bu falsafani ta'lim masalalariga qo'llash bilan aniq belgilanmagan. Ta'lim falsafasini ham falsafani o'qitish bilan aralashtirib yubormaslik kerak, ya'ni falsafa fanini o'qitish va o'rganish. Shuningdek, ta'lim falsafasini o'quv fani sifatida emas, balki pedagogika, o'quv dasturi, ta'lim nazariyasi va ta'lim maqsadini birlashtirgan hamda o'ziga xos metafizik, gnoseologik va qadriyatli taxminlarga asoslangan me'yoriy ta'lim nazariyasi sifatida tushunish mumkin. Bu nazariyalar ta'lim falsafasi deb ham ataladi. Masalan, o'qituvchidan ko'p yillik ta'lim falsafasiga amal qilish yoki doimiy ta'lim falsafasiga amal qilish so'ralishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ta'lim to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni
2. "Ta'lim to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni
3. „O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 18-apreldagi 241-son qarori.
4. „TEAM University Legal Framework“. teamuni.uz. 2021-yil 18-noyabr.
5. D.Markov. John Elissonhare. “New theory of education: problems and solutions” Johnstown-2020.
6. A. Ahmadov. N.Nosirova. “Ta'limning yangi nazariyasi”. Toshkent-2012.
7. Wikipedia.uz
8. Sciencedirect.com